

КУЙО КУЕВ

АНИСАВА МИЛТЕНОВА

75-годишният юбилей на проф. д-р Куйо Кувев дава повод отново да хвърлим поглед върху голямото му научно, литературно-историческо и преподавателско дело. Половинвековната му творческа дейност е неделима част от българския влог в историята на славистиката и медиевистиката. След Втората световна война интересът към старобългарските паметници значително нарадна, постигнати бяха значителни успехи в тяхното всестранно проучване. Благодарение на всеотдайната работа на редица учени, сред които на едно от първите места проф. д-р Куйо Кувев, бяха задълбочено осветлени възлови проблеми от средновековната литературна история, бе разкрита същностната роля и значение на Кирило-Методиевото дело за старите славянски литератури.

Куйо Марков Кувев е роден на 11^{ти} XI. 1909 г. в с. Острец, Ловешко. След като завършва средното си образование в Пловдив (1932), постъпва в Софийския университет, специалност славянска филология. Научните му интереси се формират под ръководството на професорите Л. Милетич, Ст. Младенов, Ст. Романски, М. Г. Попруженко, М. Арнаудов, Й. Иванов и др., между които особено силно влияние му оказват извороведческите проучвания на Й. Иванов. През 1937—1939 г. бива изпратен като лектор по български език в Ягелонския университет в Краков. Тук защитава докторска дисертация на тема „Константин Костенечки в българската и сръбската литература“ (1939). През 1941—1942 г. получава възможност да специализира славянска филология във Виена и Лайпциг при проф. Ф. Ливер и проф. Р. Траутман, а след завръщането си в България учителствува в Севлиево, Шумен, Перник, София. През 1943 г. е уволнен по ЗЗД за антифашистка дейност. От 1947 г. младият учен свързва завинаги съдбата си със Софийския университет, катедра „Славянски литератури“ — отначало като асистент, от 1957 г. — доцент, от 1961 г. — редовен професор. През 1948—1950 г. развива активна дейност като културен аташе при българското посолство във Варшава. Избран е за заместник-декан (1962—1965), а по-късно за декан (1972—1976) на Факултета по славянски филологии. Присъдена му е научната степен доктор на филологическите науки (1973) за неговия труд „Черноризец Храбър“. Лауреат е на Кирило-Методиевската награда на БАН за участието си в колективното издание „Климент Охридски. Събрани съчинения“ (т. I—1970; т. II—1977) и на Димитровска награда (1982). От 1982 до 1984 г. оглавява Центъра за българистика при БАН и ръководи летния колоквium по старобългаристика в София от неговото основаване (1978).

Цялото му дейност като учен и общественик получи заслужено признание у нас и в чужбина. Името на проф. Кувев е добре познато не само от

неговите научни трудове, но като участник в многобройни международни конференции, симпозиуми и конгреси. Той е един от ревностните популяризатори на старобългарската литература и култура сред широката културна обществено-с десетки статии в периодичния печат, както и с редица преводи на старобългарски творби на съвременен български език. Голям дял в научните му занимания представляват трудовете му по история на славистиката, историята на полската литература, чешко-полските и българо-полските литературни връзки. Нему принадлежат студии върху творчеството на А. Мицкевич, Б. Прус, В. Реймонт, В. Василевска, М. Конопницка, Ю. Словацки, Х. Сенкевич и др., преводи на техни произведения и сравнителни изследвания за връзките им с българската литература. Дългогодишен преподавател по история на славянските литератури, той подготвя няколко поколения студенти и млади научни работници в тази област. Наред с това проф. Куев допринася за изучаването на полския език у нас, като участва в съставянето на полско-български речник (1961).

Трайното присъствие на К. Куев в българската медиевистика е свързано преди всичко с приносните му проучвания на старобългарската литература и култура през IX—X в. Кирило-Методиевската проблематика заема централно място в тях. Едно от първите му изследвания засяга въпроса за диалектната основа на Кирило-Методиевия език, на който е била съставена славянската азбука и направени първите преводи („Малоазийската теория за езика на св. Кирил и Методия“, 1940). Той отделя място в своите трудове на въпроси, свързани с началото на славянската писменост, творчеството на Кирил и Методий и на техните ученици, съдбата на старобългарското ръкописно наследство и неговото разпространение. Проучванията на К. Куев се основават на дългогодишни извороведчески издирвания в наши и чуждестранни книгохранилища (СССР, Югославия, Полша, Чехословакия, Румъния и др.), в резултат на които ръкописната традиция на редица средновековни творби се обогатява със стотици неизвестни преписи. Благодарение на прецизния му анализ се пренаследстват установените тези за същността на едни от най-важните старобългарски произведения — „За буквите“ на Черноризец Храбър и „Азбучна молитва“ на Константин Преславски.

„За буквите“ привлича вниманието на К. Куев в продължение на повече от десет години. Резултатите от разработката на многобройните проблеми, които поставя творбата, са обобщени в книгата му „Черноризец Храбър“ (1967), първо по рода си цялостно изследване на тази тема. Трудът представлява всеобхватен и в същото време задълбочен анализ на текста на произведението и личността на неговия автор. Специално място е отделено на времето и мястото на написване на Сказанието, на изворите, които е използвал авторът, на литературните особености на творбата и нейното разпространение в старите славянски литератури. К. Куев утвърждава схващането, че Черноризец Храбър си е служил с александрийското летоброене и годината, която посочва като начало на славянската писменост, е 863. Тази постановка и днес се приема от повечето учени-слависти като най-меродавна. Отделна студия е посветена на триезичната догма, полемиката с която е тясно свързана с идейното съдържание на Сказанието, със схващането за равноправие на народите в създаването на своя писменост и култура. К. Куев издирва редица неизвестни преписи от произведението, като в изданието са обнародвани общо 73 преписа от XIV до XIX в., 57 от които — за първи път. Книгата има не само огромна фактологическа стойност, създавайки възможност за нови проучвания на отделните преписи, за опити да се изработи критическо издание на текста, но задълбочено и аргументирано решава редица проблеми на старобългарската писмена традиция, които досега не са намерили по-сполучлива

интерпретация. На основата на доказателства от исторически, изворов, текстуален и езиков характер се гради тезата за ранен произход на „За буквите“ — около 893 г. — и за Черноризец Храбър като самостоятелна творческа личност, принадлежащ към Симеоновия кръг книжовници.

Подобен характер има книгата „Азбучната молитва в славянските литератури“ (1974). Тук отново с присъщата му всеотдайност и голяма ерудиция ученият изследва широк кръг въпроси, свързани с един от най-ранните стихотворни паметници в старобългарската литература, ценен извор за книжовното наследство от времето на Първата българска държава. След като разглежда направеното в науката по отношение издирване на текстове от „Азбучна молитва“ и изследването им, авторът преминава към изчерпателно проучване на времето на нейното създаване и авторството ѝ. Последният въпрос е бил предмет на оживени дискусии, поради което К. Куев пристъпва към него със солидни аргументи от исторически, текстологически и литературен характер. Изводите му, които насочват към книжовното дело на Константин Преславски, неотдавна бяха потвърдени от най-новите изследвания върху новооткрити произведения на старобългарския писател. Важно място в книгата заема изследването на литературните особености на азбучната молитва като жанрова форма в сравнение с византийската химнична поезия и други старобългарски творби. Изтъкнатое, чепо съдържание и и дейна насоченост „Азбучна молитва“ се родее с творбите, които утвърждават Кирило-Методиевото дело, че тя е отглас от активната обществено-политическа мисъл у нас през Х в. К. Куев публикува 38 преписа от творбата, по-голяма част от които са новонамерени, предлага реконструкция на текста и изработва речник към него. По-късно той продължава да издирва неизвестни преписи от „Азбучна молитва“, които обнародва през 1979 г.

Ревностен изследовател на старобългарските писмени паметници, К. Куев обръща поглед към съдбата на най-ценните ръкописни книги, които са достигнали до нас, към странствването им в чуждестранните книгохранилища и историята на тяхното изучаване. Така се ражда адресираната към широк кръг читатели книга „Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете“ (1979). Тя го представя от една нова страна — като учен-публицист, нарисувал с болка печалната картина на унищожение и разпиляване на българското книжовно наследство. Книгата се отличава със свойствената за автора изчерпателност и изобилие на фактически материал, но всеки факт има стойността освен на научна констатация и на изстрадан повик към издирване, обнародване и съхраняване на запазеното от ръкописното богатство. Тук е разгледана съдбата на най-ранните писмени паметници, чиито оригинали са изчезнали, но са били преписани от славянски (главно руски) книжовници и така са достигнали до нас. Посочени са 21 ръкописа от XI—XII в., които свидетелствуват за литературни връзки между България и Русия още в най-ранна епоха, за миграцията на нашето книжовно наследство към руските земи през X—XI в. К. Куев изнася редица свидетелства за заслугите на учени-слависти и културни дейци от XIX в. при съхраняване на средновековни ръкописи (В. Григорович, А. Гилфердинг, П. Сирку, П. Успенски, А. Миханович, Р. Кързън, П. Шафарик и др.) и привежда данни за съдбата на най-важните старобългарски и среднобългарски паметници (Асеманево евангелие, Зографско евангелие, Маринско евангелие, Клоцов сборник, Синайски псалтир, Синайски евхологий, Савина книга, Супрасълски сборник, Добромирово евангелие, Лондонско евангелие, Томичов псалтир и др.). Книгата е полезна и необходима както за младия начеващ изследовател, на когото дава многобройни сведения и неразработени проблеми, така и за утвърдения специалист, когото провокира към нови търсения. „Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете“ представя и влог в

историята на славистиката, доколкото засяга живота и делото на учените-слависти, изиграли важна роля за запазване на българските ръкописи чрез колекционерската си и изследователска дейност.

В последните години К. Куев насочва усилията си към комплексно проучване на Иван Александровия сборник от 1348 г. Този среднобългарски паметник в продължение на почти сто години се цитира като документ за книжнината през XIV в., налице са отделни изследвания върху произведения, включени в него, но като цяло отдавна чака своя компетентен издател, който да обхвае критично неговото разнообразно съдържание. Сборникът привлича вниманието на специалистите с оригиналните старобългарски творби, намерили място в него: „Написание за правата вяра“ на Константин-Кирил Философ, Храбровото сказание „За буквите“, „Черковно сказание“ от Константин Преславски. Трудът на К. Куев се състои от два раздела. В първия изчерпателно се проследяват появата, съдбата и значението на паметника във връзка с литературния живот по времето на цар Иван Александър. Авторът специално се спира на дейността на българския владетел като покровител на книжнината и разглежда двете похвали, свързани с неговата личност — в Софийския песнинец от 1337 г. и в Лондонското евангелие от 1356 г. Анализира се приписката на книжовника-съставител Лаврентий и въз основа на нея се правят изводи за предназначението на ръкописа, създаден за домашно четиво на цар Иван Александър и семейството му. Изтъква се, че ръкописът като цяло отразява нарасналите духовни потребности на най-издигнатата част от българското общество през XIV в. и по това се доближава до Симеоновите сборници (Светославови изборници) от 1073 и 1076 г. Подборът на отделните статии в сборника отговаря на определена целенасоченост, проявена от съставителя, като в редица случаи статиите са свързани с актуални въпроси на епохата. К. Куев публикува подробен палеографски анализ на ръкописа и издание на текстовете, всеки един придружен от изследователска част и обяснителни бележки. Особено ценни са сведенията за разпространението на произведенията в старите славянски литератури, от което личи техният авторитет и популярност в средновековната славянска култура. Изданието, продължаващо най-добрите традиции на българската наука, е съобразено със съвременните принципи за предаване на средновековните текстове и дава богат материал за наблюдения на различни специалисти — литературоведи, историци, езиковеди, изкуствоведи и др.

Творчеството на Константин Костенечки е предмет на изследванията на К. Куев още от самото начало на неговия път като научен работник. Докторската му дисертация „Konstantyn Kostenecki w literaturze bułgarskiej i serbskiej“ (1950) обхваща съществени проблеми от книжовното наследство на този значителен писател, богато както с оригинални, така и с преводни произведения. Монографията запълва една празнина в обективната оценка на Константин Костенечки, който заема особено важно място в балканската литературна традиция от края на XIV до 30-години на XV в. Напоследък К. Куев продължи тези проучвания с издание на Житието на Стефан Лазаревич (1983) според Кирило-Белозерския му препис. Житието съдържа редица сведения за историята на балканските народи от XIV—XV в., които не се намират нито у византийските хронисти, нито у историците на османското царство. Наред с това творбата представлява първата светска биография в старата българска и сръбска литератури, проникната от актуални за времето си тенденции. Кирило-Белозерският препис спада към обширната редакция на Житието, вероятно е най-близо до авторския текст и дава възможност за допълнителни проучвания върху произведението. Изданието се състои от предговор, археографски сведения, фототипно възпроизведен текст и обяснителни бележки.

Наред с тези монографии и издания на паметници, допринесли твърде много за престижа на българската медиевистика, трябва да се отбележи участието на К. Куев в изданието на Климентовите съчинения (1970—1977). Ученият събира и съобщава данни за около 1000 български, руски и сръбски преписа на Климентови поучителни и похвални слова от XII до XVIII в., сред които едни от най-популярните: „Похвално слово за Михаил и Гавриил“ (156 преписа), „Похвално слово за Възкресение Лазарово“ (115 преписа), „Поучение за Преображение“ (120 преписа) и др. Той е автор на изследванията върху 18 сигурни и 6 предположително Климентови творби, където обосновава въпроса за авторството им и дава критическо издание на текстовете.

Една от обикнатите теми в научното творчество на К. Куев е съдбата, разпространението и съдържанието на Симеоновия сборник от 1073 г. В няколко студии са отразени неговите проучвания върху ръкописната традиция на паметника, където са публикувани археографски бележки за 21 руски и сръбски преписа от XI до XVII в. Друг кръг изследвания той посвещава на Похвалата за цар Симеон и съчинението на Георги Хировоск „Περὶ τῆς βασιλείας“ („За поетическите фигури“), първото преводно литературно-теоретическо произведение в старобългарската литература. От вниманието му към най-ранния период и разцвета на книжнината по времето на цар Симеон не остават настрана и някои дискуссионни моменти в биографията на Йоан Екзарх, свързани с неговата титла.

Както вече се отбеляза, К. Куев е един от дейните популяризатори на старобългарската литература в преводи на съвременен български език. Той участва в съставянето на многократно преиздаваната „Христоматия по старобългарска литература“ (1961, 1967, 1974, 1978) за висшите учебни заведения. Важно значение има участието му в написването на т. I, „Старобългарска литература“, от „История на българската литература“ (1962). Той е един от авторите и редакторите на изданието „Кирило-Методиевска енциклопедия“ (т. I, 1984), първо и единствено по рода си научно пособие, в което всеотдайно се обхваща най-ранният период на славянската писменост, език и култура.

В лицето на К. Куев следващите поколения научни работници имат светъл пример за всеотдайно и безкористно служене на науката, за умело съчетаване на педагогическата с научноизследователската дейност. Влагайки всичките си сили и познания за установяване, разкриване и въвеждане в научно обръщение на значителни книжовни паметници от българското минало, К. Куев създава дело с непреходна стойност. Нека бъдещите години му донесат неотслабваща творческа активност и нови приноси в проучването на ръкописното богатство.